

Корифеї українського театру

Методична розробка

Наталія КОРОЛЬ, викладач української мови та літератури Університетського коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ

Мета: викликати інтерес до однієї з найяскравіших сторінок в історії нашої культури – створення в Україні професійного театру та його діяльності; познакомити студентство з життям та творчістю корифеїв українського професійного театру, їх впливом на розвиток української культури кінця XIX – початку XX століття і сьогодення; виховувати громадянські та патріотичні почуття; сприяти всебічному розвитку особистості.

Обладнання: портрети корифеїв українського театру, експозиція фотографій, виставка творів, медіа-дошка.

Вид заняття: лекція з елементами доповіді.

Хід заходу

22 лютого 1907 року в Києві була створена нова українська трупа під назвою «Театр корифеїв». Всіх учасників цієї співдружності сучасники називали корифеями українського театру. Створенню цього союзу сприяв шалений успіх українських акторів на гастрольях у Києві 1881–1883 років. У 1901 році у Києві вийшла книга «Корифеи украинской сцены», яку через цензуру написали анонімно провідні українські інтелектуали. У ній Марка Кропивницького, Михайла Старицького, Івана Тобілевича та інших уперше назвали корифеями українського театру. Цей дещо поетичний термін став нерозривним з театром.

Корифей – провідний актор у хорі давньогрецького театру, керівник хору.

Корифей промовляв від імені хору, коли тому доводилося брати участь у дії п'єси. На ранній стадії трагедія розпочиналася з **парода** – виходу на оркестру хору на чолі з корифеєм. Корифеєві належав вступний речитатив в урочистих анапестах. Він встановлював контакт між акторами і хором, двома-трьома віршами підводив підсумок до почутого монологу, або повідомляв про прихід нового персонажа, або напучував того, що йде.

Із часом слово «корифей» набуло переносного значення провідної особи, світила в будь-якій галузі. Наприклад: корифей науки, корифей медицини, корифей театру.

Стиль синкретичного театру, що поєднував драматичне й комедійне дійство з музичними, вокальними сценами, включаючи хорові й танцювальні ансамблі, вражав суто народною свіжістю й неподібністю до жодного існуючого театру.

У семи коротких нарисах книги С. Тобілевич, дружини Івана Карпенка-Карого, перед читачем проходять найвизначніші діячі старого українського театру: М. Кропивницький, М. Старицький, П. Саксаганський, М. Заньковецька, І. Тобілевич, М. Садовська-Барілотті і М. Садовський. Як важко розповісти про них у такій невеликій книзі, не кажучи про одну лекцію. Адже кожний з цих майстрів-митців заслуговує на велику монографію, широке дослідження.

Засновником та організатором театру став **Марко Лукич Кропивницький** (1840–1910), який однаково володів усіма театральними професіями. Він був не лише актором, а й режисером, драматургом, композитором, виконавцем музичних творів, художником, педагогом та організатором театральної справи (експозиція фотографій з театрального життя М. Кропивницького).

Глибше розкрити постать М. Кропивницького допоможуть спогади його сподвижників та учнів.

С. Тобілевич (зачитує студентка). Марко Лукич мав від природи всі сценічні дані: чудовий голос, виразну дикцію, гарне обличчя, величну постать, мав живу, веселу вдачу, був у житті і на сцені великим гумористом, умів наслідувати і відтворювати життєві типи і жести, характерні звички, інтонації їх голосу – все аж до найменших деталей. Хто навчив того юнака отак міняти свій голос, обличчя, постать і рухи без учителя, без керівника, без досвідченого режисера? Хто? А хіба вчить орла літати, а соловейка співати? Такі артисти раз у століття родяться, а школою для них і режисером є життя і власна їх інтуїція.

В. Потапенко (зачитує студент). Не можу не сказати, як ми, молоді артисти, любили свій театр. Всі ми виходили «в народ і провадили народні сцени». А Марко Лукич стоїть за лаштунками і стежить за кожним із нас: чи видержав паузу, чи дав того тона, як повернувся, як став, як сів, – все закріпить. На виставі він нікому нічого не скаже, а вже на другий день, на репетиції, «пробере»... Це був дійсно учитель – режисер, який дав високу театральну школу.

М. Синельников (зачитує студент). Виконував Кропивницький свої ролі завжди яскраво. Поглиблював їх, яскраво показуючи, кого він грає... Наскільки яскравий і переконливий він був на сцені – ось приклад. У Петербурзі, де «малороси» мали величезний успіх, в один з вечорів ішла п'єса «Глитай, або ж Павук». У партері був француз, який не знав ні одного слова по-російському, а тим більше, по-українському. Під час дії він видимо хвилювався, запитливо поглядав навколо, в антракті звертався до сусідів французькою мовою з проханням пояснити йому те, що відбувається на сцені, але його не розуміли. Нарешті після сцени, особливо сильно зіграної Кропивницьким, француз вигукнув: «Це є скупий!» (в перекладі з французької). Кропивницький настільки яскраво, талановито зіграв скупія, що людині, яка не розуміє мови, стало ясно, кого показує артист.

Його називали батьком українського театру. Він виховав за своє життя три акторські колективи і благословив у мистецтво кілька десятків молодих талантів. Це був великий режисер і великий актор. Прекрасно читав, особливо Шевченка, володів кількома музичними інструментами, але найбільше любив бандуру. Майстерно співав народні пісні, в житті і на сцені сповідував принципи правди і простоти.

В історії культури важко знайти сім'ю, яка б дала таке сузір'я талантів, як скромна, роботяща сім'я Тобілевичів, де було шестеро дітей, і четверо з них стали корифеями національного театрального мистецтва: драматург і актор Іван Карпенко-Карий, актори Микола Садовський і Панас Саксаганський, їхня сестра – відома актриса і співачка (померла у віці 36 років) Марія Садовська-Барілотті (використання медіадошки). Усі вони продовжували розвивати славу справу зачинателя і батька українського театру М. А. Кропивницького.

Найдіяльнішим після Марка Кропивницького був **Микола Карпович Садовський** (1856–1933) – Тобілевич-середній (експозиція фотографій). Життя його бурхливе, насичене мистецькими і громадськими звершеннями, – починаючи від російсько-турецької війни 1877–боротьба за права українського слова й театру в умовах їх заборони. Щастя посміхнулося Миколі Садовському ще змолodu. Він зустрівся з Марією Костянтинівною

Заньковецькою і поряд з нею пішов шляхом, який для обох був єдиним у житті покликанням – боротьба за права українського слова й театру в умовах їх заборони. Щастя посміхнулося Миколі Садовському ще змолodu. Він зустрівся з Марією Костянтинівною Заньковецькою і поряд з нею пішов шляхом, який для обох був єдиним у житті покликанням – обоє випили з одного келиха чарівне зілля театру і ніщо вже не могло розлучити їх на сцені, незважаючи на тимчасові незгоди та розлуки у житті.

Поручик у відставці Микола Тобілевич став Миколою Садовським (творчим псевдонімом стало дівоче прізвище матері) – артистом українського, спочатку мандрівного, театру, незрівнянним в героїчних ролях. Велична постать, гарне обличчя, голос, що передавав усі відтінки почуттів душі людської, – таким запам'ятали його сучасники. Співав, майстерно виконував народні танці, був улюбленцем публіки.

1907 року саме Миколі Карповичу Садовському вдалося відкрити у Києві постійний Український театр. Дарма, що актори, як і раніше, називалися малоро-

сійськими або просто російськими, дарма, що з великими труднощами орендоване приміщення Троїцького народного дому (нині це приміщення Театру оперети) (фото на дошці) було далеко від центру. Тут, у цьому великому і не дуже затишному будинку, де раніше виступала російська драматична трупа «Товариства грамотності», все було перебудовано й перероблено М. Садовським. Як керівник, він надавав однаково велике значення як зовнішньому, так і внутрішньому вигляду театру. І в цьому він був схожий на великого К. С. Станіславського. Одержавши стаціонарний театр, Микола Карпович уперше міг сформувати трупу, яка була потрібна йому для великих постановочних вистав. Важливим елементом у театрі Садовського була музика. Крім справжніх опер («Запорожець за Дунаєм», «Продана наречена», «Галька», «Катерина») йшли вистави мішаного жанру – музично-драматичні, де велику роль мали пісні й танці, як, наприклад, «Енеїда» – інсценована самим М. Садовським поема І. Котляревського. Тому в театрі був постійний і зіграний оркестр, який набував особливого звучання, коли за пульт диригента ставав український композитор О. Кошиць. Свої музичні твори охоче давали М. Садовському і М. Лисенко, і К. Стеценко, й інші відомі композитори.

Великою сміливістю, навіть зухвалістю, реакційні кола тодішнього суспільства вважали постановку українською мовою «Ревізора» М. Гоголя у перекладі М. Садовського, яку театр здійснив 1907 року. Це була блискуча перемога українського театру (Садовський грав Городничого).

Слід сказати, що М. Садовський зробив свій стаціонарний театр по-справжньому народним не тільки в репертуарі, але й у доступності його відвідування. Ціни на квитки були значно нижчими, ніж в інших київських театрах, навіть по десять копійок за місце, тоді як в Оперному і Соловцовському (Російський театр, тепер – Театр ім. І. Франка) найменші ціни були по 32 копійки за місце. Місце у театрі Садовського було лише близько 600, а в Оперному – вдвічі, у Соловцовському в півтора рази більше. Дешеві ціни на місця сприяли тому, що в цей Український народний театр валом йшли люди з усіх передмість – Деміївки, залізничної Солом'янки, робітничої Шулявки.

Після військової служби у 1883 році приєднався до трупи Кропивницького і **Панас Тобілевич** (1859–1940). Творчий псевдонім – **Саксаганський**, взято за назвою містечка Саксагань, де народився. Він був неперевершеним у комічних ролях. Вражало його вміння перетворюватися. Кіль-

кома штрихами перетворював своє вродливе, мужнє обличчя на мавпячу фізіономію Харка. Як він вмів надавати своїм розумним очам виразу тупості і обмеженості якогось Голохвастого – то була таємниця його великого таланту. Він виконував маленьку епізодичну роль, а вона ставала центральною у виставі.

Театр замінив Саксаганському власну домівку і сімейний затишок. У день свого 80-річчя він написав у листі до молоді: «Своє мистецтво я віддав служінню народові».

«...Усміхнулася йому українська муза: Росія втратила поліцейського пристава, Україна зискала Карпенка-Карого», – так скаже про видатного драматурга та актора Театру корифеїв Іван Франко.

Іван Тобілевич (1845–1907) з 1883 року входить до професійної трупи М. Кропивницького та М. Старицького. **Карпенко-Карий** – творчий псевдонім за ім'ям батька та ім'ям героя улюбленої п'єси Т. Шевченка. У 1884 році пише ряд оригінальних п'єс («Наймичка», «Бондарівна», «Розумний і дурень», «Безталанна»), що друкувалися і ставилися під псевдонімом Іван Карпенко-Карий. У 1888 році, після зняття поліцейського нагляду, кидається у вир театального життя. Саме тоді український Театр корифеїв з успіхом виступає не тільки в багатьох містах України, а й далеко за її межами – на Дону, Кубані, в Поволжі, у Білорусі, в центральних регіонах Росії.

14 останніх років життя Іван Карпенко-Карий не розлучався зі своїм братом Панасом. Але на афішах трупи завжди значилося лише одне прізвище. І скільки Саксаганський не вмовляв брата поставити прізвище поряд, той відмовлявся: «Нет ничего хуже на свете, чем двоевластие». Іван Карпович був надзвичайно скромною людиною. Навіть на поклоні до глядачів, які були у захваті від його гри, завжди стояв осторонь чи за спинами інших акторів. А після своїх прем'єр чи бенефісів взагалі не виходив у вестибюль, де чекали глядачі, а намагався проскокити через запасний вихід.

У 1888 році Іван Франко запропонував Карпенко-Карому написати автобіографію. Іван Карпович відмовився. Уже після смерті дружина знайшла чорновий варіант цього листа: «Писать свою биографию не буду, поскольку не хочу смешить людей, напоминая им своей персоной Муравья из крыловской басни: «Какой-то муравей был силы непомерной». Люди, из любви к родному слову, прочитав мои рукописи, захотели их напечатать, а я – грешный человек – на это согласился...».

Доля Карпенка-Карого заперечує відомий афоризм: «Скромність – найкращий шлях до невідомості».

І хоча в Києві немає вулиці, названої на його честь (є вулиці Садовського, Саксаганського і Заньковецької), проте столичний театральний університет носить ім'я Карпенка-Карого. А його п'єси і сьогодні не сходять зі сцени.

«Чим він був для України, для розвитку її громадського та духовного життя, се відчуває кожний, хто чи то бачив на сцені, чи хоч би лише читав його твори; се зрозуміє кожний, хто знає, що він був одним із батьків новочасного українського театру, визначним артистом та при тім великим драматургом, якому рівного не має наша література» (Іван Франко).

Талановиту **Марію Тобілевич** (1855–1891), творчий псевдонім – **Садовська-Барілотті**, вважали «українським соловейком». Так само, як її брати, одержала від мами у спадок чарівний голос, а від батька – комедійний талант. Марія Карпівна створювала навколо себе атмосферу доброти і порядності, була щирою, делікатною, але доля не була до неї прихильною. Вона щиро покохала Йосипа Шевченка, сина двоюрідного брата Тараса Григоровича Шевченка. Уже було призначено день весілля. Наречений поїхав побачитися з батьками і там несподівано помер. Не склалося її життя і з артистом-італійцем Барілотті. Тільки сцена заповнювала всі порожні ніші, давала насолоду, рятувала від зневіри.

З 1883 року грала у трупях М. Кропивницького, далі М. Старицького, М. Садовського, П. Саксаганського. За 12 років сценічної діяльності виступила майже у всіх жіночих партіях опер «Наталка Полтавка», «Запорожець за Дунаєм», «Утоплена», а також «Стриптизерша», зіграла головні ролі у багатьох драматичних виставах.

М. К. Садовська-Барілотті увійшла в історію українського театру як одна з перших і найблискупіших виконавиць вокальних партій в операх і оперетах, що ставились на українських сценах у 70–80 роках XIX століття. Вона померла досить молодою. Граючи Софію в

«Безталанній» Карпенка-Карого, відчула, як її покидають сили, але до останнього подиху була на сцені. У той же день її не стало.

Про геніальну українську актрису **Марію Заньковецьку** (1860–1934) (демонстрація презентації, підготовленої студентами), котра, до речі, найперша в Україні удостоєна звання народної, писано-переказано вже багато. «Вінок спогадів» про неї, виданий до 90-річчя, 150-річчя від дня народження артистки, монографії, дослідження, листи сучасників віддають належну данину її самобутньому таланту, гідно вшановують її пам'ять, визначаючи ту незаперечну величезну роль, яку М. Заньковецька відіграла у становленні і розвитку українського театру.

Марії Костянтинівні, уродженій Адасовській (сценічне ім'я Заньковецька – за назвою села Заньки на Чернігівщині, де вона народилася), довелося багато чого перебороти: гнів батька, судді й дрібного поміщика, який вважав акторську професію недостойною дворянського роду, опір чоловіка, що призвело до розриву з ним, інтриги театального світу. Все перемогло бажання стати справжньою професійною актрисою, і саме в українському театрі. На привабливу пропозицію О. Суворіна ошасливити російську сцену – перейти примадонною до Малого театру, Марія відповіла: *«Наша Україна надто бідна, щоб її можна було залишити. Я надто люблю її, мою Україну й її театр, щоб прийняти вашу пропозицію...»*. Воістину, її життя – приклад того, що мистецтво справді вимагає жертв – часом надміру тяжких і жорстоких. Вона принесла їх на олтар українського національного театру – свою молодість, здоров'я, життя, кохання, вогонь душі – й відкрила світові «правду життя» – сердечний біль Харитини з «Наймички» й Софії з «Безталанної», мрії-сподівання Оксани із «Запорожця за Дунаєм», природний розум і дотепність Уляни зі «Сватання на Гончарівці», комедійний талант Хвеськи з «Кума-мірошника», трагедію української матері-козачки з «Тараса Бульби».

«І ви повірили моїй правді», – відзначила сама актриса, підсумовуючи свій творчий шлях. Сучасники Заньковецької відразу відзначили силу, могутність і самобутність її таланту. Її грою захоплювався П. Чайковський, який, побачивши її в «Наймичці» на сцені Одеського театру, підніс їй лавровий вінок з написом «Безсмертній від смертного». Видатні російські письменники І. Бунін та А. Чехов плакали на її спектаклях. Симон Петлюра у блискучому дослідженні «До ювілею М. К. Заньковецької» відзначав: *«Заньковецьку одібрала сама доля української нації для високої місії: стати за сценічне опоетизування страждань українського народу»*, «це одна з тих небагатьох актрис, котрі з першого ж слова на сцені говорять вам про свій видатний талант і його свіжість, не запламовану жодним уподібненням будь-кому»; *«Я прямо кажу: іншої*

такої актриси я ніколи не бачив»; «подібної артистки немає у нас і за всю нашу пам'ять не було».

Зауважте: це було сказано в той час, коли на театральних підмостках Москви і Петербурга сяяли зірки Віри Комісаржевської, Марії Ермолової, Марії Савіної, Антоніни Нежданової, Глікерії Федотової...

За кілька років трупа Кропивницького зміцніла і отримала право гастролювати в Києві, Петербурзі, Москві; зачаровувала своєю грою тисячі глядачів.

У 1886–1887 роках український театр провів тріумфальні гастролі в Санкт-Петербурзі та Москві. Згадуючи справжнє паломництво столичної публіки, у тому числі членів царської сім'ї, на «Наймичку» І. Карпенка-Карого, Микола Садовський писав: «Щось невимовно дивне трапилось. Це був тріумф українського слова... Марія Заньковецька, цей велетень і талант, розгорнула перед публікою дивні риси простоти й мистецтва. Столична публіка, звикла до штучного виконання імператорських артистів, потонула в тій божественній художній простоті гри артистки».

Молодий театр не даремно став називатися Театром корифеїв. Марко Кропивницький, Микола Садовський, Іван Карпенко-Карий, Марія Заньковецька, Панас Саксаганський були неповторними артистичними індивідуальностями. Не лише в Україні, а скрізь, де українські актори давали вистави, вони мали незмінний успіх. Навіть реакційна преса не могла вже ігнорувати або замовчувати це значне і своєрідне явище — появу Театру корифеїв.

У репертуарі театру було чимало історичних п'єс із героїчного минулого українського народу. Більшість з них, що належали перу М. Старицького, М. Кропивницького, І. Карпенка-Карого, трактували минуле в романтично-національному дусі. Там нерідко допускалися анахронізми і довільне поводження з історичними фактами, але вони мали великий вплив на глядача.

Театр Садовського успішно пропрацював у Києві сім років: з 1907 до початку Першої світової війни 1914 року. Тоді царський уряд припинив не тільки існування цього театру, а й взагалі всіх українських газет, журналів, книгарень. Сила й роль корифеїв були в тому, що вони, створюючи репертуар, формували по-справжньому народний національний театр, впливаючи цим на свідомість людей. Вони створили школу акторської та режисерської майстерності і, працюючи в умовах заборон з боку царського уряду, піднесли український театр на значно вищий щабель професіоналізму, зробили його впливовим і визначальним чинником національної культури. Завдяки їхній діяльності II пол. XIX ст. увійшла в історію української культури як «золотий вік» театру.

Наша земля настільки багата неординарними, інколи навіть загальнонаціонального і світового значення особистостями, що ми навіть не встигаємо розповідати про них хоча б до ювілейних дат.

Ось вони, генії, народжені у надрах українського народу, міцні своїм зв'язком із його поетичною твор-

чістю, одухотворені палкою любов'ю до нього і сповнені віри у його світле майбутнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Батько українського театру // День. – № 88 (22 травня 2008 р.).
2. Вієвський В. З творчої лабораторії комедіографа : До 150-річчя від дня народження І. Карпенка-Карого / В. Вієвський // Вітчизна. – 1995.
3. Галабутська Г. Життєві і творчі обрії Карпенка-Карого / Г. Галабутська // Дивослово. – 1995. – № 12.
4. Горик Н. Іван Карпенко-Карий – батько новочасного українського театру : Огляд життя і творчості / Н. Горик // Дивослово. – 1998. – № 9.
5. Дем'янівська А. Іван Карпенко-Карий: Життя і творчість / А. Дем'янівська. – К., 1995.
6. Енциклопедія українознавства. У 10-х томах / Головний редактор Володимир Кубійович. – Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1954–1989.
7. Історія української літератури ХХ століття. – К., 1998. – Кн. 1.
8. Карпенко В. Південні шляхи корифеїв / В. Карпенко // Тут, біля самого моря. – К., 1989. – С. 142–153.
9. Ковальова О. Метеорит у сузір'ї корифеїв / О. Ковальова // Жінка. – 2000. – № 4. – С. 6.
10. Ковальова О. Садовская-Барилотти Мария Карповна (1855–1891) / О. Ковальова, В. Чистов // Очерки истории культуры Южного Прибужья. Кн. 2. – Николаев, 2002. – С. 211–212.
11. Красильникова О. Історія українського театру ХХ століття / О. Красильникова. – К., 1999.
12. Кудрявцев Л. Його театр – цілий світ: Завтра виповнюється 155 років з дня народження Івана Карпенка-Карого / Л. Кудрявцев // Україна молода. – 2000. – 26 вересня.
13. Новиков А. «Скрутна доба» Марка Кропивницького / А. Новиков // Українська мова і література в школі. – 2001. – № 3.
14. Новиков А. Маловідома сторінка з творчого доробку М. Кропивницького про драму «Олеся» / А. Новиков // Дивослово. – 2002. – № 6.
15. Паньківський С. Зі спогадів старого актора : До 150-річчя від дня народження М. Старицького / С. Паньківський // Вітчизна. – 1990. – № 11.
16. Перепелиця П. За скупими рядками спогадів: До біографії М. Кропивницького / П. Перепелиця // Вітчизна. – 1990. – № 10.
17. Працьовитий В. Національний характер в українській драматургії 20–30-х років ХХ століття / В. Працьовитий. – Л., 1999.
18. Рильський М. Гордість української драматургії: Про творчість Карпенка-Карого / М. Рильський // Рильський М. Статті про літературу. – К., 1980.
19. Садовська Марія Карпівна // Митці України. – К., 1992. – С. 510.
20. Семенюк Г. Українська драматургія 20-х років / Г. Семенюк. – К., 1993.
21. Старовойт Л. Її улюблена роль / Л. Старовойт, Є. Мірошниченко // Щотижня. – 1999. – 8 квітня.
22. Старовойт Л. Садовская-Барилотти Мария Карповна, актриса / Л. Старовойт // Николаев, 2000. – № 1. – С. 22.
23. Старовойт, Л. Садовская-Барилотти / Л. В. Старовойт // Николаевцы, 1789–1999 : энцикл. словарь. – Николаев, 1999. – С. 293.
24. Час корифеїв. 125 років тому було створено перший професійний український театр / День. – № 219 (14 грудня 2007 р.).